

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőzőve, hogy míg maradékaim élnék, Önnek irántam tanusított szivességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia” füzetit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhöz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveleből).

Czelz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,
Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája
1905.

TARTALOM.

*Argutinszky-Dolgorukoff B. herceg a bécsi mechitháristák-
nál.* — Merza Gyulától.

Örmény Mecenás (költemény). — Ararátitól.

A magyarok eredete és őslaka. — Tizedik közlemény. —
Irta: Szongott Kristóf.

*Az „Örmény Múzeum“ az anthropologusok salzburgi gyűlé-
sén.* — Dr. Herrmann Antaltól.

Örmények Märamarosban. — Dr. Herrmann Antaltól.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Argutinszky herceg és az „Örmény Múzeum.“
Mechitháristák Szamosújvárt.
A pipaszarak királya.

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Irtozat Baku városában.
A kaukázusi zavargások.
Hogyan tehetjük a halott emlékét halhatatlanná?

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona,
fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér. —

ARGUTINSZKY-DOLGORUKOFF B. HERCZEG
A BÉCSI MECHITHÁRISTÁKNÁL.

200 év óta fönálló mechithárista-rend kolostorai mindenkor úgy az uralkodók, mint a születés, a szellem- és a vagyon- arisztokráciájának örmény képviselői előtt kiváló tiszteletnek örvendtek.

Igy tehát fel se tűnik, ha a velencei vagy a bécsi zárdát császárok, királyok, uralkodóházbeli hercegek és hercegnők látogatják s az örmény templomokat gazdag ajándékokkal elhalmozzák.

De megjelennek a mechitháristáknál a tudomány előkelőségei is, örmények és nem-örmények egyaránt; legtöbben azonban az egész világ örménységének egyszerűen csak kegyelettől áthatott fiai és leányai, kiket odavezet a vallásosság és a vérség vonzó ereje.

Egy magyar-örmény nemes család női sarja pl. azzal látogatott el a bécsi örmény szerzetesekhez, mert nem akart meghalni a nélkül, hogy mechitháristát ne látott volna.

Ezúttal egy nagyon előkelő vendég látogatásáról akarok írni; de mielőtt ezt tennem, rövid visszapillantást akarok vetni a bécsi rendház keletkezésére, mint a melyet legutóbb Argutinszky-Dolgorukoff herceg személyében vérbeli örmény herceg, tehát az örmény társadalom legmagasabbrangú képviselője tisztelt meg látogatásával.

Különben is időszerű most a mechithárista atyákkal foglalkozni, mert azok rég óhajtott letelepülése nálunk jelenleg szélesebb körökben, sőt mondhatnám illetékes helyen is a megfontolásra érdemes kulturális kérdések közé tartozik.

Széditően nagyszerű és kápráztatóan fényes keleti kulturintézménynek jutna Magyarország épen hazafias örmény honpolgárai révén a birtokába azzal, ha a bécsi örmény szerzetnek módot nyujtana, hogy akár egészben, akár részben Szamosújvárra leköltözhessek.

Az érseki rangban álló főapát rögtön kezébe vehetné a régi hazai örmény püspökség 190 év óta megszakadt történeti fonalát; a papnövelde, a megbecsülhetetlen értékű könyv- és kéziratár, a régészeti és néprajzi gyűjtemények, a mindenféle keleti betűkkel fölszerelt impozáns nyomda, a nagyhirű tudós szerzet magyar földön buvárkodó tagjainak Keletre kiterjedő hatása és Szamosújvárnak a világ-örménység szemében növekedő vonzóereje: az „Örmény Múzeum“ létkérdését egy csapásra világraszóló tudományos látnivalóvá avatná s hazánknak Kelet felé megmérhetetlen szolgálatokat tenne.

A magyar és örmény társadalmi szimpátiák eddigi platonismusa után következnének majd a magyar és örmény irodalmi és egyéb vonatkozások tudományos buvárlata és gyakorlati közkinccsé való tétele.

I. Lajos bajor király költői tolla többek közt így irt a mechitháristákról „San Lazzaro“ *) c. költeményében:

„De nemcsak szemlélődésnek élnek,
Egyesíték hittel a tudást:
Lakói e kolostornak, — honnan
Szellemök nyer égi lángolást.

És a népek eszméit terjesztve,
S lelki üdvöt: az örök ígét —
Messzi földre, életöknek árán,
Kész örömmel követik a czélt.“

*) Németből fordította Si m a y János dr.

Miért ne teljesíthetnék ezt a föladatot Erdélyből is, hol nemcsak örmények laknak őseiktől alapított városokban, de örmény intézmények várják ujjászületésöket (?).

* * *

A Szt.-Lázár szigetén 1717. szeptember havában Mechithár vezetése alatt letelepült s később róla elnevezett örmény szerzetesek egy része Melkhon főapát kormányzása idejében (1749—1800) Bábik társukkal élükön a rend alkotmányának egyes pontjára nézve ellenkező véleményben lévén: kiváltak az anyakolostorból.

Előbb Triesztben önálló kongregációt alapítottak, mely azonban az anyaházzal azonos célokat tűzött ki föladatul.

Az 1810 óta Bécsbe áthelyezett örmény kolostor első főapátja (Abbas generalis) Bábik volt; őt követte Ázaria Arisztáczes, majd Bosagi, aztán az erdélyi születésű Esztegár Vártán s a nemrég elhunyt Ájdinián Arzén. Azóta az érseki czímmel fölházni szokott főapáti méltóság betöltetlen ugyan, de az azt megillető jogkörrel és Duha S. Dávid dr. kormánytanácsossal egyetértve Thorun Tádé dr. generalvikárius bölcsen vezeti a rendház ügyeit, ki a keleti miseöltönyök használatát újra életbeléptette.

Ez a kistermetű, galambszelid tekintetű, végtelenül kedves és szeretetreméltó tudós főpap áll jelenleg a zárda élén. Elegáns és finom megjelenésével szintén rögtön rokonszenvet kelt a rend derék főtítkára: Thiro (Diroján) Antal dr., kinek Jakab és Athanáz fivérei szintén mechitharista-szerzetesek.

Megjegyzendő, hogy utóbbiak egy időben Erzsébetvároson működtek az ottani fiókolostorban, hol többé-kevésbé a magyar nyelvet is elsajátították; — jelenleg egyik Konstantinápolyban, a másik Velenczében tartozkodik.

Különben pár szót az öszbevegyült, de fürge és élénk-szemmelű rendfőnök is tud magyarul, kinek ajkairól egész tisztán csengeni hallottam az „Éljen a magyar“-t.

Thiro illetve örményesen Diroján dr. magas, sugártermetű intelligens ember legszebb férfi korában és tiszteletreméltó főnökének, ki nagy nyelvismeret felett rendelkezik, valóságos jobb keze.

Ő fogadott a távollévő főapáti helynök helyett, mikor a kolostort meglátogattam és nem késett Mauerbe meghívni, hol a szerzetnek szép gyümölcskertje, kényelmes nyaralója és jövedelmező tejgazdasága van.

A gyűjtemények: a könyvtár, a nyomda, a templom s a tanszermúzeum, valamint az étterem s a többi helységek megtekintésénél dr. Gédévián atya kalauzolt, ki a „Hántesz“ czimű folyóirat szakavatott szerkesztője.

A nyomda nagytudományu igazgatója dr. Dásián, kinek örmény könyvtárkatalogusa valóságos remekmű s a kodexképekkel illusztrált színes műmelléletek pompás kiállítása a nyomdának becsületére válik.

Ferencz Ferdinánd trónörökös is nem régiben elismerését fejezte ki e fölött a zárda meglátogatásakor. Az idősebb rendtagok közé tartozik Kosztecki Tamás atya, ki lengyel-örmény; mikor nevemet hallotta, örömmel jegyezte meg, hogy Galiciában is előfordul a Mierzov családi név. Kivüle még két tudós mechitharistával volt alkalmam megismerkedni a fentebb említetteket nem is említve.

A rend kötelékébe tartoznak különben Duha S. Dávid dr. kamarás-plébános Ujvidéken, Govrik J. Gergely lelkész Erzsébetvároson és Turcsa Mihály hittanár Szamosújvárt. — A papnövendékek közt egyetlen magyar honos kispap ezidőszert a Pungutz családból származik.

* * *

Folyó évi augusztus hó 24-én részesültem abban a ritka szerencsében, hogy a bécsi mechitharisták nyaralóhelyén, Mauer-ben tett látogatásom alkalmával, Thorun Tádé dr., az örmény szerzetesek jelenlegi főnöke egy éppén ott időző örmény herczegnek bemutatott.

Írói minőségemre czélozva a nagynevű Argutinszky-Dolgorukoff herczeg fejedelmi szívélyességgel hívta fel figyelmemet a kaukázusi viszonyokra s egyenesen meghívott az oroszországi örménység meglátogatására.

A meghívást hálás köszönettel fogadva viszont a herceg érdeklődését a magyar-örménység felé tereltem s őt Szamosújvár és a készülődő „Örmény Múzeum“ meglátogatására kértem fel, mit a herceg jövő évre kilátásba is helyezett, remélve, hogy addig az „Örmény Múzeum“ is bár vázlatban tényleg megvalósítható és megtekinthető lesz.

Meleg érdeklődése jeléül 50 koronát adott át egyelőre az Örmény Múzeum-Egyesület könyvtára gyarapítására.

Nagy otthonossággal beszélt az oroszországi előkelő örmény-családok szerepléséről, az örmény származású magas katonai és állami hivatalnokokról, a többek közt egyik családtagjáról is, ki orosz császári közoktatásügyi miniszter volt.

Gr. Lorisz-Melikoff örmény eredetű híres államférfiú ma is élő özvegye szintén született Argutinszky-Dolgorukoff hercegnő.

A herceg atyja Tiflisz főpolgármestere volt három cikluson át, anyja pedig a szintén örmény Mirzojev családból származik, melynek feje a Kaukázusban első honosította meg a selyemhernyótenyésztést s az ottani petroleum források kiaknázásával sokszoros milliómossá lett.

Ipari és közgazdasági téren szerzett kiváló nagy érdemeiért ez a család annak idején nemességet nyert.

A jelenleg 38 éves herceg olajbarna arczzsinnel, koromfekete hajzattal és nagy értelmet eláruló ragyogó fekete szemével, a középnél magasabb termetű elegáns megjelenésével és udvarias modorával rokonszenves benyomást kelt.

Valódi férfias, szép keleti típusú, hamisítatlan örmény jellegű arcz, csengő hangján szabatosan fejezi ki magát oroszul és francziául épp olyan jól, mint anyanyelvén t. i. örményül.

Közel 3 órán át élveztem a mechitháristáknál az örmény herceg szellemes és sokoldalú ismeretre valló jobbára örményérdekű társalgását, melyben a házigazdán t. i. a generálvikáriuson kívül még 5-en vettek részt. — A leghíresebb modern örmény írók, festők, színészek, művészek kerültek szóba, miközben a hazai születésű

Sáhin Edgár, jeles párisi festőt sikerült a herceg tudatában magyar-örménynek beigazolni, kit ő törökországinak tartott.

Különben örményszármazású minisztereinket névről is ismerte, úgyszintén az előkelőbb családjainkat (br. Dániel, Lukács, gr. Karátsonyi).

Tudomása van az „Armenia“ czimű folyóiratról, egyházi és társadalmi mozgalmainkról, az „Örmény Múzeum“-ról s az algiri orientalista kongresszuson Herrmann Antal dr. részéről beterjesztett örmény érdekű és tárgyú javaslatról.

De épp úgy ismeri a törökországi örmény viszonyokat s az általános örmény irodalmi eseményeket.

Futólagosan bár, de beszélgettünk a hazai örmény dolgokról is u. m. az örmény püöpökségről, a mechi-tháristák esetleges Erdélybe költözése körülményeiről és az „Örmény Múzeum“-mal kapcsolatosan egy nagy örmény könyvtár létesüléséről stb.

Többek közt főlemlítette a herceg Govrik Gergelynek a „Hántesz“-ben megjelent cikkelyét az „Örmény-Múzeum“-ról.

Társadalmi, genealogiai, néprajzi kérdések mellett az örmény tájszólások, az ornamentika s az örmény konyha egyaránt érdekes eszmecserére szolgáltatott okot, miközben a herceg nagy tájékozottságról tanuskodó fejtegetésekkel úgyszólván vezette a hol örmény, hol francia, sőt közben-közben német nyelven is folyó társalgást.

Az eredetileg Árguteán nevű ősi kaukázusi örmény nemes család később a szlávosan hangzó Argutinszky alakot öltötte fel, melyhez a „hosszúkezű“ (örményül: Jérgájnápázug [Longimanus]; a hazai örmény ezt a családot a Longinus-ból alakított Chêngánosz szóval nevezi) jelentésű melléknév gyanánt a Dolgorukoff név csatolódott; különben ez a név Dolgoruky és Dolgorukov alakban tisztán orosz családoknál is használatos. A mérföldekre terjedő családi uradalmakon ez az előkelő nemzetség telepítéseket eszközölt és így keletkeztek, mint az Argutinszky-Dolgorukoff hercegek alkotásai: Nor-Náchicseván és Krikropolis örmény városok. Nyáron birtokán, télen azonban Szt-Pétervárott lakik a herceg fiatal nejével, kivel boldog házasságban él.

Persze gyakori utazásokat szoktak tenni és így a nevezetesebb európai fürdőhelyeket, Olaszországot és Svájcot, valamint Franciaországot évente felkeresik. Ha jövő évi európai útja alkalmával ígérete szerint Budapest, Kolozsvár és Szamosújvár meglátogatásával hazánkba jön, mindenestre olyan kiváló megtisztelés fogja érni a magas látogatással a hazai örménységet, hogy a herceg méltó fogadására mindent el kell követnünk. A Zichy-féle expedíció alkalmából a herceg Zichy Jenő gróffal s az akkor Tifliszben állomásozó főkonzulunkkal t. i. Ugron Istvánval is megismerkedett; nemkülönben ismerős a herceg Cselingárián Jakabbal is, ki említett tanulmány-úton a tolmács szerepét teljesítette s jelenleg a székesfővárosban telepedett le. Kiválóan nagyrabecsüli a herceg a mechitharistákat, kiknek kolostorait útjában mindenütt fölkeresi; ebben lehet valami családi hagyománynak is a megnyilatkozásra, a mennyiben az örmény egyháztörténelem egy Árguteán nevű pátriárkáról is megemlékezik, mely ebből a családból származott. Az itt szóban forgó herceg magas műveltségű, nagy olvasottságú, tudományosan képzett nagytehetségű férfiú, ki kiváló örmény érzületénél fogva is a kaukázusi örmény főnemesség egyik vezető egyénisége.

Az örmény tudományos mozgalmakat nagy figyelemmel kíséri s úgy az örmény írói világ, mint az armenisták irodalmi eseményei felől tájékozva van. Édes atyja jóformán alig beszélt örményül a gyermekkorában divó neveltetési viszonyok miatt; és ime a fia úgyszólván magán szorgalomból, mint egyetemi hallgató tanulta meg ősei nyelvét, s a herceg erre méltán lehet büszke, mint a hogy az is, sőt példa gyanánt állítható sok közönyöslelkű ember elé. Fölragyogott nemes arcza, midőn fölemlítette, hogy az örmény egyház 300 millió rubelnyi vagyona fölszabadult s az örmény iskolák ujra megnyílhattak.

Ebben nagy része van az örmény arisztokráciának, mely a néppel együtt érez.

Az nap délelőtt a Turcsa Mihály közreműködésével ujonnan restaurált örmény stílusú templomban misét hallgatott; a gyönyörű keleti himzések megtekintése, a hatalmas könyvtárterem, a 60000 korona értékű örmény éremgyűj-

temény, a hat nyomtatógéppel fölszerelt keleti nyomda s a rend egyes tagjaival folytatott tanulságos eszmecserek mintegy megkoronázkodtak az örmény herczeggel eltöltött délután felejthetetlenül érdekes benyomásával.

Elképzelve úgy Török-, mint Orosz-Örményországban a rossz kormányzás: illetve kizsákmányolás okozta általános társadalmi elégtelenséget; török földön a kurd-örmény, a Kaukázusban az örmény-tatár fajharcz borzalmait, a személy- és vagyonbiztonság esélyeit, az örmény templomok és kolostorok kirablását, egész falvak fölperzselését és lemészárlását: akkor lép előtérbe legkomolyabban a Szamosújvárt fölállítandó „Örmény Múzeum“ nemzetközi nagy jelentősége. Erre voltam bátor a herczeg tigyelmét fölhívni, hogy a külföldi, illetve keleti örménység akár anyagi, akár tárgybeli adományokkal mozgalmunkat támogatni siessenek.

Hiszen valóban nagyszerű e gondolat, hogy a védelemre szorult örmény jellegű és vonatkozású kulturtörténeti, néprajzi, ipar- és népművészeti, nemkülönben egyházi és közfoglalkozási eszközök, népviseletek, továbbá könyvek és képek, ékszerek és drágaságok, az örmény főuri paloták s a néplakta kunyhók eredetiségei, a családok ereklyetárgyai, semleges helyen muzeummá egybegyűjtessenek.

Ilyen, a politika és a társadalmi zavaroktól távoleső oázis volna Szamosújvár, melynek jelentőségét a herczeg is elismerve az Örmény Múzeum-Egyesület pártoló tagjai sorába lépett. Vajha követnék minél többen a nemes példát!

Már leszállott az estalkony, mikor a szeretetreméltó generalvikáriustól és a rendtagoktól egy baratságosan elköltött özsonna után a herczeg bucsút vett s az árnyas kerten végighaladva Diroján Antal dr. titkár, Dásián dr. nyomdaigazgató és csekélységem az előkelő vendéget kocsijához kísértük.

Kétszer is kezet szoritottunk a viszontlátásra.

Engedje is a Gondviselés, hogy Argutinszky-Dolgoroukoff B. herczeget mielőbb körünkben üdvözölhessük.

MERZA GYULA.

Örmény Mecenás.

Fősvény volt a Minász bácsi,
Jól tudott a pénzzel bánni,
Kereskedett, gyűjtött, spórolt,
Adósokra mindig orfolt

Hálálig.

Ősugori volt az ő neve,
Napjában csak egyszer eve;
Se rokona, se barátja,
Az arany volt minden vágya

Hálálig.

Amde, mire lőn száz éves,
Gondolta, hogy ő is véges
Megírta végrendeletét,
Kérdoe lelkiismeretét

Hálálig.

„S ha meghal . . . , tán hire támad
Fejedelmi nagy hagyománynak:
„Álkotás, mely örmény legyen!”
Tán ezért küzd egy életen

Hálálig (?)

ARARÁTI.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Kilenczedik közlemény.)

VI. Cikkely. Örmények Pannoniában és Erdélyben.

1. Fejezet. Örmények Pannoniában.

Azon szép földterületre, mely ma Magyarország nevet visel, három ízben jöttek Kelet felől nagyobb szám-

mal örmények; azért munkánk ezen része három korszakra oszlik. Első a rómaiak, második Árpád- és harmadik I. Apafi Mihály korszaka. A jelen fejezetben az első korszakról beszélek, míg a 2. és 3. fejezet a másik két korszakról fog szólni.

Marcus Aurelius Antonius római császárnak (161—180 Kr. u.) „legfontosabb háborúja az volt, melyet a marcomanokkal és a quadokkal¹⁾ viselt, kik a Dunán át a birodalom területére léptek; három ízben vonult (a császár) a barbárok ellen, kiken több győzelmet aratott.“²⁾

De legfényesebb volt az a győzelem, melyet a császárnak híres „fulminatrix legio“-ja vívott a mondott ellen-ségekkel szemben Solva (a mai Esztergom) táján³⁾. Erről a győzelemlről a tudós Márki Sándor dr. ezeket mondja:

„Midőn a Garam torkolatánál forráságtól, szomjúságtól eltikkadt legioit a quadok megtámadták, csak az irtozatos égi háború mentette meg, mely az ellenséget elpusztította, saját katonáit pedig felüdítette. A császár a maga vitéz keresztény legioját villámosnak (fulminatrix) nevezte el, mert így hallotta, hogy ennek imádságára adott esőt az Isten.“⁴⁾ És ez a keresztény legio egytől egyig

¹⁾ German törzsek. Sz. K.

²⁾ Szölgyémi János, Az ókor története, Budapest, 1902. 149. lap.

³⁾ Egy másik, 174-ben nyert győzelem, a vele járt körülmények által lön nevezetessé. Ugyanis a XII. legio csupa keresztényekből állott, s imájára Isten dúsan ömlő, enyhítő erőt bocsátott, s ugyanakkor a quadokra mennydörgés es villámlások között vészthozó jégeső szakadt. A rómaiak lőnek a győztesek, s e legio a „fulmatrix“: a villámszoró nevet nyerte. Dr. Ribáry Ferencz, Világtörténelem a mívelt magyar közönség számára. III. kötet. Ó-kor, 608. lap.

⁴⁾ Dr. Márki Sándor, Egyetemes történelem, I. rész (Ó-kor), 183. lap. Ezen a lapon közölve van egy kép is, melynek ez az aláírása: „Iupiter Pluvius esőt ad a rómaiaknak“. (Régi domború műről). — Mi, kik szintén keresztények, még pedig keresztény katolikusok vagyunk, tudjuk, hogy Jupiter nem létezett; egy kép-

örményekből állott. Ugyanis a keresztény Örményország egy része ebben az időben függetlenségét elvesztvén római provinciává lett. Ennek az eseménynek megörökítésére Róma ezen felirattal: „Armenia capta“ emlékpénzt is veretett. Ezen örmény „provincia“-ból toborozta volt tehát Markus Aurelius császár a szóban levő „vitéz“ legio kiváló embereit. — Azt pedig, hogy a „fulminatrix legio“ örményből állott nemcsak én mondom, hanem mondja még nem egy-két, hitelt érdemlő történelemíró, mondja a kitünő Cantu Caesar is!

A nagytudományú történelemíró (Cantu Caesar) tekintélyes szavai szó szerint ezek:

„A csodálatos eső (174. Kr. u.) Midőn Aurelius a Dunán túl is folytatta a harczot a régi Strigoniummal (Esztergommal) szemközt, az egész római sereget bekerítették a marcomannok; s daczára minden erőfeszítésöknek víz hiánya miatt a rómaiak végsőségre jutottak. Midőn már legnagyobb volt a kétségbeesés, hirtelen elsötétült az ég, s nagy cseppekben hullott az eső. Míg tátott szájjal és sisakjaikban fogák fel a vizet a katonák,¹⁾ s így szomjukat olták, rajtok ütnek a barbárok, s borzasztó mézszárlást visznek végbe köztük; midőn ugyanazon felhő jeget és villámokat szórt az ellenség közé, melyeknek oltalma alatt a rómaiak a barbárokat tökéletesen szétverik.

Ezen esemény igen nagy zajt ütött akkoriban, s szintűgy a pogányok, mint a keresztények csodának tartották; csakhogy amazok Arnufis, egyiptomi magusnak, vagy a császár könyörgéseinek tulajdonították azt, — míg emezek a melitínai legiohoz tartozó keresztény katonáknak rótták fel érdemül, kik tudniillik Armenia Melitina városában soroztattak be. Maga a császár a kor-igényelte tartozkodással írta a senatusnak, miként eme győzelmeket

zelt pogány isten pedig esőt nem adhatott. De a meglevő dom-bormű tanúskodik az „égi háború“-ról, a nagy esőről, mit az igaz, mindenható Isten adott a keresztény legio buzgó imádságára.

¹⁾ Ily állásban vannak rajzolva Antonius oszlopán Rómában.

a keresztényeknek¹⁾ köszöni, s háláját azon rendelettel bizonyítja be irántuk, hogy a ki a keresztényeket rágalmazni bátorkodnék, a legnagyobb szigorral büntetessék.“ (Cantu Caesar, Világtörténelem. Ötödik kötet. A VII. turini olasz kiadás után kiadja a Szent-István-társulat. Pest, 1860. 197—198. lap).

Nem szólok én itt most arról, hogy a győzelmes csata után mi történt a „fulminatrix legio“-val, haza ment-e, vagy Pannoniában maradt? Hanem azt már mondom, hogy a századokig elhuzodott „népvándorlás“ tartama alatt örmények is jöttek be kisebb rajokban részint közvetlenül Keletről, részint a kelet-római birodalom területéről, hol már nagy számmal voltak letelepedve, — Pannoniába és Daciába... Itt még csak azt jegyzem meg, hogy azért találtak az örmények a kelet-római császárság területén biztos menedéket, mert nemcsak egész örmény legiok szolgáltak örmény vezérek alatt a császári hadseregben, de sőt a kelet-római trónnak is tizennégy császárt adott az örmény nemzet!

2. Fejezet. Mennyi örmény volt a honfoglaló magyarok között?

Legtöbb örmény akkor volt a magyarok rokonai között, midőn ezek Lebediában laktak. Lebediában az összes néptörzsek (nemzetségek, melyekből más népek csatlakozása és beleolvadása után a „magyar“ nemzet alakult) ezt az örmény nevet „Szábártói“ (Szévertik: Feketefiak, Feketék) viselik. Ebben a tartományban tehát a nagyobb számú örménység saját nyelvéből adott nevet a nemzetségeknek. De később megfogyatkoztak az örmények. Azon okok közül, melyek számukat megapasztották, itt csak kettőről tesztek említést. Az első ok ez: sok örmény elválk a magyarok rokonaitól és a kelet-római birodalom területén talált és jó módban levő örmény test-

¹⁾ A tényt minden történetíró említi. A császárnak levelére, mint ismeretes és kétségtelen dologra hivatkozik Tertullianus az ő Apológiájában. Eusebius és Szent-Jeromos, mint létező okmányt említik.

véreikhez csatlakozott; aztán a magyarok azon rokonai között is volt elég örmény, kik Lebediából keletnek, a „perzsa részek felé“ mentek lakni. Konstantinos ezt a második okot szó szerint így adja elő: „Háború támadván a turkok és az akkor Kangarnak nevezett besenyők között, a turkok tábora megveretett és két részre oszlott. Az egyik rész keletnek ment lakni, a perzsa részek felé és ezeket mai napig a turkok régi nevén Szabartói aszfaloinak nevezik. A másik rész pedig nyugot felé ment lakni vajdájával és fővezérével, Lebediással az Atelkuzunak nevezett tartományba“¹⁾.

A mikor tehát az örmény Lebedias a néptörzseket Etelközbe vezette, az örménység a nyolcz néptörzsnek (nemzetség) csak felét alkotta...

De Árpád ot fejedelemmé választják. Most lássuk, hogy milyen arány létezett a nemzetségek között. Ez a három nemzetség: Meger, Kurtugermatu (Kürt-Gyarmat) és Tarján ugor-török eredetű; a következő négy: Lebedias, Genák, Kara, Kasza örményekből állott. Végre egy nemzetséget (Neke) a kozár-kabarok alkottak. Az ugor-török eredetű nemzetségek vajdái voltak: Álmos, Előd és Tuhutum. Az örmény vajdák nevei ezek: Lebedias, Ond, Kond és Huba. A kozár-kabarok vajdája Tas nevet viselt.

És ezek után kérдем, vajjon mennyi volt — habár közelítőleg is — azon örmények száma, kik a honszerző Árpáddal jöttek be e szép hazába? Pauler Gyula a lebediai magyarok számát 80.000-re teszi és ebből a számból leüt a kabarok fejében $\frac{1}{8}$ -ad részt, vagyis 10.000 lelket; „marad tehát — mondja kiváló irónk — a lebediai tartozkodás vég-évére 889-re 70.000 magyar.“²⁾ Mivel idézett irónk egy nemzetségre 10.000 lelket számít, esik tehát a négy örmény nemzetségre 40.000 lélek. És így meg is felelhetünk az előbb felvetett kérdésre, hogy Árpáddal mintegy negyvenezer örmény jött be!

¹⁾ L. Dr. Marczali Henrik, A magyar történet kútfőinek kézikönyve, 48. lap.

²⁾ L. Pauler, A magyar nemzet története, 130. lap.

3. Fejezet. Apafi Mihály örményei.

Utoljára 1672-ben jött be I. Apafi Mihály fejedelem meghívására 3000 örmény család (mintegy 20.000 lélek) Erdélybe, kik ideiglenesen Beszterczén, Szamosújvárott, Erzsébetvároson, Petelén, Görgény-Szent-Imrén, Gyergyó-Szent-Miklóson, Csikszépvízen... telepedtek le és nem-sokára négy virágzó örmény községet alkottak: Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyó-Szent-Miklós és Csik-Szépvíz, melyek közül Szamosújvár és Erzsébetváros a szabad királyi városok sorába emelkedtek.

Nem mondom én el jelen alkalommal azt, hogy Apafi örményei voltak a legműveltebb és legvagyonosabb elem mindazon néptöredékek közt, melyek a legrégebb időktől fogva napjainkig e hazában telepedtek le véglegesen. Arról sem teszek itt említést, hogy bejövetelük óta minő szolgálatokat tettek az örmények magyarságnak; mert ezekről részben más helyütt¹⁾ már szólottam; kimerítően pedig ezt az érdekes tárgyat egy más önálló munkámban fogom tárgyalni (ha a jó Isten kedvez egészségemnek!), mely ezt a címet fogja viselni: „A magyarországi örmények története.“

Annyit azonban már itt is el kell mondanom, hogy ez a népfaj volt az, mely már 1779-ben, tehát olyan időben, midőn hazafias czélokkal majd senki sem törődött, — 8000 darab aranyat tett le örökös alapítványúl a haza oltárára, hogy azzal Magyar Tudományos Akadémiá (Magyar nyelvmívelő társaság“) állittassék fel. Ez a népfaj volt az, melyet nem kellett magyarosítani; mert Apafi örménysége önkényt lett magyarrá, midőn követői által az 1791. évi vonatkozó erdélyi országgyűlést egy akarattal arra kérte, hogy fogadja be őt a magyarság gyermekei közé. Ez a népfaj az, mely azon nemzeti kincsekből, mit magával hozott, csak egyedül az örmény egyházi ritust tartotta meg. Egyebet mindent elvetett: ruháját felcserélte a szép magyar viselettel...; szóval: beszédben, érzületben, gondolkozásban... egészen magyarrá lett úgy, hogy akár-

¹⁾ Az „Armenia“ eddig megjelent 18 kötetében, „Szamosújvár város Monografiájá“-ban...

hány fajmagyar tanulhatna hazafiságot a magyar-örménytől, mely egy magyar író szerint: „Magyarabb a magyarnál.“ Ez a népfaj volt az, ... De nem folytatom, hanem még csak annyit mondok, hogy a magyar-örménység nemzeti nagy vagyonának maradványait is majdnem az utolsó fillérig mind magyar nemzeti célra áldozta: Erzsébetváros csak roppant anyagi áldozatok árán juthatott állami főgymnasiumhoz; Szamosújvár városa pedig a milenium emlékére 1896-ban tett háromszázezer forintos (hatszázezer korona) alapítványával hazafiságának olyan példátlan példányát adta, mely maiglan is páratlanul áll Magyarország történetében!

* * *

Ezen fejezet diszitő záradékát Bartha Miklósnak következő nagybecsű, igaz szavai képezik:

Az örmények bevándorlása óta tömeges megtelepülés hazánkban nem volt. Fajunkra, nemzetünkre, hazánkra Istenáldását képezte az örmény bevándorlás. Izomerős, értelmes, hazafias, munkás polgárokkal szamorodott meg hazánk. Vagyont, jó erkölcsöt hoztak magukkal; itt szaporították vagyonukat és színültig magyarokká lettek.“

(L. Bartha Miklósnak a „Magyarország“ 1903. ján. 11-én megjelent 10. számának „Kazár bevándorlás“ czimű vezércikkét).

VII. Cikkely. Még néhány elvitázhatlan érv, melyek megdönthetetlenül bizonyítják azt, hogy a honfoglaló magyarok között sok örmény volt.

1. Fejezet. A vérszerződés.

A legnyomosabb érvek, melyeket állításom bebizonyítására felhozok, a következők: 1. a vérszerződés; 2.

a nemzeti színek a magyar zászlóban; 3. a kettős kereszt a magyar czimerben; 4. a magyar zászló; 5. a nádorispán; 6. várispán és 7. nyelvtani és nyelvi kölcsönzések.

Az első hat évről a jelen cikkelyben külön fejezetek alatt szólok, míg a hetediket — terjedelménél fogva — hátrább, külön cikkelyben, tárgyalom. Beszéljünk tehát sorban a hat első évről.

Konstantin, a leghitelesebb forrás azt mondja: „Megtették (a turkok Árpádot) fejedelmöknek, a kozárak szokása és törvénye szerint felemelvén őt pajzsukra. Ezen Árpád előtt soha sem választottak fejedelmet a turkok.“¹⁾

Kik emelték fel Árpádot pajzsukra? A turk vajdák-e? Vagy a nyolcz nemzetség nyolcz vajdája? Vagy csak a kozár előkelő férfiak? Lehet ugyan az idézett szavak alatt mind a hármat is érteni; de valószínű, hogy itt a harmadik eset fordult elő. Ugyanis „a turkok Árpád előtt soha sem választottak fejedelmet“ és így sem a fejedelmválasztásra, sem a fejedelemtételre (a mi a mostani fogalom szerint trónra ültetést, koronázást jelent) nézve nem volt szokásuk és törvényük; azért követhettek idegen „szokást és törvényt“, midőn Árpádot fejedelemmé tették. De sokkal valószínűbb az a feltevés, hogy a kozárok emelték pajzsukra (arra a pajzsra, melyre csak fejedelmeket szoktak emelni) Árpádot, hogy ezen „szokás és törvény“ rendelte ténykedés által ők is elismerjék Árpádot felebbvalójuknak,²⁾ törvényes fejedelmöknek. . .

„Végre megállapíták, hogy ha valaki utódaik közül hűtlenné lenne a fejedelem személye ellen és meghasonlást szítana a fejedelem és rokonai közt, a vétkesnek vére ontassék, mikép az ő vérük omlott; mert az esküvésnél, melyet az új fejedelemnek tettek — így maradt fenn emléke — pogány módon vérüket egy edénybe bocsáták“³⁾

¹⁾ L. Dr. Marczali H. A magyar történet kútfőinek kézikönyve, 49 lap.

²⁾ V. ö. a „felemelni“ szót a „felebbvaló“ szóval.

³⁾ Pauler Gyula, A magyar nemzet története Szent-Istvánig, 25 lap.

Ezen idézet utolsó mondatára nézve nagyon fontos mondanivalóm van. Nem „pogány módon“, hanem keresztény módon „bocsáták egy edénybe vérüket“...

És itt, hogy megérthessük egymást, olvasóim szives engedelmeivel előveszem az örmény történelmet, melynek egyik lapja a következő igaz szavakat mondja: „A keresztény hit Örményországban a kereszténység zsenge éveiben, a Megváltóval egykorú Ábágár (örmény király) idejében fogamzott meg; erős és állandó gyökeret azonban csak a IV. század kezdetén vethetett. Az örmények tömeges megtérése a keresztény hitre 305-re Kr. után tétetik.“¹⁾ Krisztus mennybemenetele után, Tádé és Bertalan apostolok hirdették az üdv igéit Örményországban; a negyedik században pedig Világosító-Szent-Gergely (Sanctus Gregorius Illuminator) térítette meg az egész örmény nemzetet a keresztény hitre úgy, hogy nagy Világosítónk, térítő apostolunk halála után Örményországból a pogányságnak utolsó maradványa is eltűnt. — E szerint az örmények a IV. század óta keresztények mindnyájan, tehát keresztények voltak azon örmények is, kik Etelközben, mint vajdái (Lebediás, Ond, Kund, Huba) a négy örmény nemzetségnek (Lebediás, Genák, Kára, Kászá) a „vérszerződés“ alkalmával keresztény örmény szokás szerint „vérüket egy edénybe bocsáták“. És így a magyarság akkor, midőn Árpádot fejedelmé tette, nemcsak a kozárok (kabarok) — kik csak egy nemzetiséget képeztek — „szokását és törvényét“ követte (pajzsraemelés), hanem gyakorolta a közöttük többségben levő négy örmény nemzetség szokását is... és „vérszerződés“-re lépett. Azt pedig, hogy a „vérszerződés“ örmény szokás, nemcsak az egyetemes és örmény történelem mondja, hanem mondja egyik dolgozatában Magyar Akadémiánk néhai derék tagja: Mátyás Florián is!

A mondottak után a következtetés ez: ha csakugyan léptek „vérszerződés“-re a vajdák, akkor a nemzetségek között volt örmény is; de a magyar történelemírók egy-

¹⁾ Lukácsi K., A magyarok őselei, I. könyv, 59 lap.

hangú tanuskodása szerint a vajdák kötöttek, vérszerződés-t, tehát következik, hogy a nemzetségek között bizonyosan voltak örmények.

Habár bebizonyítottam állításomat, mégis addig által nem megyek a következő fejezetre, míg ide nem iktatok egy érdekes részletet, melyet egy tanártársam jó munkájából veszek át:

„A törzsfők mindegyike — mondja Varga Ottó — vért eresztett karjából egy borral telt közös edénybe s miután ittak belőle, a következőkre esküdtek:

1. Mind maguknak, mind maradékaiknak fejedelmök mindig Árpád nemzetségéből legyen.

2. A mit közös erővel szerezni fognak, abban mindegyik közösen részesüljön.

3. Azok a fejedelmi személyek, kik Árpádot önként választották, se maguk, se maradékaik a fejedelem tanácsából és az ország kormányából ki ne zárassanak.

4. Ha valaki utódaik közül hűtelen lenne a fejedelem iránt és meghasonlást szítana a fejedelem és rokonai között, a vétkesnek úgy ontassék vére, mint az övék omlott az eskü alkalmával, melyet Árpádnak tettek.

5. Ha akár a fejedelem, vagy a többi fejedelmi személyek utódai közül valaki ezt az esküt megszegné, örök átok legyen rajta.

Ez a vérszerződés. Az eddig törzsek szerint élő magyar népet e vérszerződés egy nemzetté olvasztotta; ez biztósította a fejedelem elismerése mellett is az alattvalók beleszólását a nemzet dolgaiba, tehát alapköve a magyar alkotmánynak; végül ez a szerződés adott a megfogyott nemzetnek erőt egy új haza megszerzésére és annak meg is tartására.“¹⁾

2. Fejezet. Nemzeti színek.

Előbb ide irok néhány érdekes idézetet az örmény és latin irodalomból, mely idézetek külön-külön a három színre vonatkoznak és csak azután szólok a nemzeti színekről.

¹⁾ Varga Ottó, A magyarok története, 9—10 lap.

1. Zöld szín. „A zöld szín jelenti mindig az ifjúságot és a sikert a jóban“. (Gánács kujn nésánáge misd ézmángágánuthiun jév zácsoghuthiun i párisz. — (Nerszesz Snorháli-nak, ki latinul Nerses Claiensis nevet viselt, az angyalokhoz intézett szép imádságából.) „A tavasz zöldruhás évszaka.“ (Gánácsázkézd hászág kárnáj-nujn. L. Ágáthangelosz örmény történetíró művét). A latin *viridis*, -e, szó: fiatal, ifjú (Quintilian) jelentéssel is bír.

2. Fehér szín. Az ösök evvel a két örmény szóval: „szbidág árdzath“ — fehér ezüst, a jó-nak fogalmát fejezték ki. A görögöknél is a mondott két szó jelentése: jó (L. Örmény akad. szótár, II. rész 738 l. *συχθινωθι* szó alatt).

„Látott két fehérbe öltözött angyalt“. (Édesz ergusz hérésdágsz szbidágázkeáczhsz. L. Lámproni Gergely örmény egyházi tudor egyik munkáját.)

A jó = bonus, a, um. A ‚bonus‘ jelentései, 1) becsületes, derék, *verbi gratia homo, vir*. 2) szerencsés: v. gr. *bona tempora*. 3) hasznos: v. gr. *bona terra ad aliquid*. Varr. 4) jó, jóindulatu: *Jupiter optimus*. 5) *bono genere natus*: nagy vagy jó családból való. (L. Márton József, *Lexicon trilingue*, I. rész, 330 lap.)

Zbidágázkézd (*συχθινωθιωαααββββ*) *λευκωσειμων*, *amictu candido dealbatus, candidus, candidatus*. (L. Örmény akad. szótár, II. rész, 739 lap). *Λευκοφόρος*, *vestito di bianco*, dsermág hákvádz. (L. Ázarián, görög-olasz-örmény-török szótár 475 lap.). A ‚candidatus‘ pedig nemcsak fehérbe öltözött személyt jelent, hanem olyan egyént is, a ki ‚tiszteletre méltó hivatalt, tisztséget, méltóságot keres‘.

3. Veres szín. Egy örmény szent-atya azt kérdi dolgozatában, hogy: „Van-e a veresnél tartósabb, állandóbb szín? (Zincsh ájnbesz ánuánáli, varbesz zgármir? — Caesáriai nagy Szent-Bárszég). — Pliniusnál pedig ez a szép mondat fordul elő: ‚Purpura Romana‘, a mit Márton József (*Lexicon trilingue*, II. rész, 892 l.) így fordít magyarra: „Római felsőség“, pl. *consulok, senatorok*. Én Plinius mintájára ezt a mondatot csinálom: „Purpura Hungara“ — Magyar felsőség. . .

Ezeknek előrebocsátása után most már általtérhetünk a nemzeti színekre.

Az ifjú magyar nemzet, mely akkor még tavaszát élte, méltán tehetette zászlójába a zöld színt, mely Snorháli Nersesz szerint „ifjúságot és sikert a jóban“ jelent. A szerencsés magyar nemzet azért vette zászlója színei közé a fehért; mert ez által is kifejezésre akarta juttatni azt a tudatot, hogy nagy, jó családokból eredt (L. feljebb a fehér szín alatt, 5.) és mintegy nyilvánosította azt, hogy nagy hivatásra van „kandidálva“. Végre a veres szín zászlónkban azt a felsőséget jelenti, melyet az idők teljeig fenmaradó magyar nemzet műveltségénél fogva gyakorolt a sokkal alantabb álló rokonaira, szövetségestársaira. . .

És mivel látott a fiatal magyar nemzet, szülő-anyjának: az örménynek kezében zöld-fehér-veres színű zászlót — átvette az előbb megmagyarázott és reá illő színeket, megfordított rendben: veres-fehér-zöld.

Ime itt van a drága magyar trikolor jelentősége és kútforrása!

3. Fejezet. A magyar czímer kettős keresztje.

Dr. Temesváry János tanár derék dolgozatában, mely ezt a címet viseli, „Hazai czímerünk kettős keresztje“, ezeket mondja:

Verböczi az ország czímerében előforduló kettős kereszt taglalásánál a II. Szilveszter pápa által Szent-István királyunknak küldött kettős keresztre utal. Ezt azonban czímerünk ősz-eredetének már azon egyszerű oknál fogva sem fogadhatjuk el, mert királyaink sem érmeiken, sem pecsétjeiken, a királyság első két századában a kettős keresztet nem alkalmazzák; azt pedig feltételezni éppen nem lehet, hogy ha a pápa által küldött kettős kereszt az ország czímere lett volna, királyaink azt valamiképen meg nem örökölték volna.

Pray a kettős keresztet a régi Pannónia jelvényének tartja, mely mint örökség szállott az új Pannónia, vagyis Magyarország czímerébe. Ez állítás azonban szintén téves, mert a régi Pannónia korában czimerről beszélni a leg-

nagyobb anachronismusok egyike lenne; különben is, ha a régi czimer létezett volna, XI. és XII. századi királyaink azzal szintén éltek volna.

Egyébiránt Pray makacsul nem is ragaszkodik ezen állításához, hanem a kettős keresztet is úgy tünteti fel, mint a jeruzsálemi szent-sír lovagjának jelvényét, melyet II. Endre, mint rendtag, először használt és vett föl. Tudósunk azonban itt is helytelen úton halad, a mennyi-ben a jeruzsálemi szent-sírrend czimerét nem is a kettős kereszt, hanem egy egyszerű, négy kisebb kereszttel körített kereszt képezi.

Van azonban egy más kiinduló pont, melyet eddig hazai szaktudósaink, figyelmen kívül helyeztek s melyre azok figyelmét felhívni a jelen sorok célja.

Ismeretes a hazai történelemből, hogy II. Endre, ki 1217-ben Keletre kereszties hadjáratot vezetett, ha sem a csatateren, sem a zöld asztalnál nagy eredményt nem is fejtett ki, minden törekvését arra fordította, hogy mint később Ausztria, minél több területre terjessze ki Magyarország suprematiáját, vagy legalább minden fiát királyi trónon lássa. E célból szívesen is fogadta az akkori hatalmas örmény király, II. Leo antiochiai küldöttségét, mely felhívta Endrét, hogy jegyezze el leányát: Izabellát, a presuntív trónörököst, egyik fiával. Endre nem is habozott s mivel legnagyobbik fiának, a későbbi IV. Bélának Laskaris Tódor nikäai császár és Angela Anna (Leó örmény király leánya) szülöttje Mária, második fiának: Kálmánnak pedig a lengyel Salome volt jegyesül kiszemelve, harmadik fiának Andrásnak eljegyezte II. Leo leányát Izabellát s III. Honorius pápához fordulva 1219-ben kieszközölte, hogy fia abban az esetben is az örmény trón birtokába jusson, ha menyasszonya előbb elhaláloznék. E tervbe vett házasságból, bár Laskaris Tódor nikäai császár is annak keresztülvitelét nagyban elősegíté, II. Leo 1220-ban váratlanul bekövetkezett halála s az azt követő zavarok miatt, — semmi sem lett. Izabella előbb Bohemund antiochiai herczeg fiának, Fülöpnek ígérte oda a királysággal együtt kezét; később

pedig 1224-ben I. Hiéthummal, egyik rokonával lépett házasságra, ki 1269-ig uralkodott Örményország fölött.

E magyar-örmény barátkozás ecsetelése után azon tény, hogy az örmény királyok czimere, miként arról pénzeik és pecsétjeik útján egyaránt meggyőződhetünk s miként éppen II. Leo örmény királynak birtokomban levő fémere is mindenkit meggyőzhet, a kettős kereszt volt s hogy a hazai tudósok u. m. Schwartner, Podhraczký és mások egybehangzó nézete szerint éppen II. Endre volt az, ki először használja a kettős keresztet, önkénytelenül is, habár egyelőre kétségbevonhatlan okmányok hiányában nem is végérvényesen, azon következtetésre vezet, hogy a kettős kereszt, melyet királyaink között éppen az örmény királyal belső baráti viszonyban álló II. Endre s utóbb pajzsba foglalva IV. Bélától kezdve Róbert Károlyig valamennyi királyunk használ, az örmény czimerből jutott hazánk czimerébe, melynek egyik főczimerrészét képezi ¹⁾).

* * *

Erről a talpraesett dolgozatról a „Magyarország“ (1898. évfolyam, máj. 20.) 139. száma ezeket írja:

„Az ‚Armenia‘ érdekesen fejtegeti, mint került a kettős kereszt Magyarország czimerébe. Tudvalevő dolog, hogy a kettős keresztet először II. Endre király használta, így azok a kombinációk, a melyek a Szilveszter pápa adományozta kettős keresztnek, vagy a régi Pannonia jelvényének tartják a czimer keresztjét, magukat czáfolják meg. Némelyek a jeruzsálemi szent-sír jelvényének tartják, a melyet II. Endre, a szent-sír-lovagok rendtagja használt először. Ez ellen a kombináció ellen szól az, hogy a szent-sír rendjelvényét egy egyszerű, négy kisebb keresztel körített kereszt képezi. Temesváry János dr. ezekkel a kombinációkkal ellentétben azt hiszi, hogy a kettős kereszt az örmény királyok czimeréből

¹⁾ L. Dr. Temesváry Jánosnak „Armenia“ 1898. évfolyamában (136—138 lap) „Hazai czimerünk kettős keresztje“ című **derék** dolgozatát. Sz. K.

került a magyar czimerbe azon a réven, hogy II. Endre harmadszülött fia, András eljegyezte volt II. Leo örmény király leányát, Izabellát. Az érdekes feltevést okmányok nem erősítik ugyan meg, azonban érdemes volna, ha a szaktudósok foglalkoznának ezzel a kérdéssel.“

* * *

„Fides est, quod non vides.“ Mivel dr. Temesváry látta az örmény királyok érmein, melyek II. Endre magyar király uralkodásánál jóval előbb verettek, a kettős keresztet, nem hiszi, hanem tudja, hogy „a kettős kereszt az örmény királyok czimeréből került a magyar czimerbe“. Különbén bizonyításul hátrább közzé is teszek két örmény érmet, melyeken elég világosan látszik a kettős kereszt. De megszólaltatok egy „szaktudós“-t is, ki dolgozatát „A magyar czimer története“ cím alatt a következőkben hozta nyilvánosságra:

Hétszáz éves multja van a magyar nemzeti czimer keletkezésének. Legrégibb emlékünk, mely a magyar czimer egykori alakját megőrizte, 1202-ből való s pecsétformájában rajta van Imre király oklevelén, mely a bécsi cs. és kir. levéltár tulajdona. A pecsét kettős, egyik oldalán a király trónon ülő alakja látható, másikán czimere. A cimert királyi paizs fődí, melyen párhuzamos csíkok vonulnak át s ezeken kilencz lépdelő oroszlán tűnik elő. A csíkok száma nyolcz, minden másodikon egyirányban oroszlánok lépdelnek, a két felső csíkon 3—3, a következőn kettő s a legutolsón egy oroszlán. II. Endre alatt, a ki öcse, Imre után következett a királyi trónon, miután gyámoltja, Imre király fia hamar elhunyt, — a magyar czimerben már némi változások jelentkeznek. Az Endre czimerében az oroszlánok száma már tizenegy és nem egymás irányában, hanem egymással szemben foglalnak helyet a czimerlapon. A vágások és csíkok azonban, melyek Magyarország czimerének legrégebb heraldikai jelvényei, itt is előfordulnak, éppen úgy, mint az Imre király czimerén, de új motívum még egy levélforma alak, mely Endre halála után az oroszlánokkal és a vágásokkal együtt nemsokára eltűnik. A paizs mezején ekkor

a kettős kereszt lép előtérbe, mely a magyar czimernek szintén egyik fő alkotórésze volt. Midőn IV. Béla 1235-ben trónralépett, oly pecsétet készíttetett, melyen csak a kettős kereszt szerepelt. A czimer heraldikai fejlődése szempontjából ez a pecsét főként abból a szempontból érdekes, hogy a kettős kereszt ekkor még a hármashalommal való kapcsolat nélkül jelentkezik. V. István alatt oly újítások jönnek a czimerbe, hogy a kettős keresztre egy koszorú és egy kis csillag van helyezve. A felesége, Erzsébet czimerén már a kettős kereszt sem áll magában, hanem virágcserepből nő ki s a kereszt aljában virág-ágak látszanak. Bajor Ottó 1307-iki pecsétjén jelentkezik először a hármashalom, melynek bibliai vonatkozása a Golgota, vagyis azok a helyek, hol Krisztus szenvedett és meghalt. Az Anzsuk alatt a kettős kereszt megmarad, de a paizs mezején az Árpád-házbeli királyok czimerének főmotívuma, a vágások újra visszakerülnek. Mátyás alatt a magyar czimer lényeges újításokkal nem bővül. Midőn Mátyás a pápának Magyarországról irt, a czimerre vonatkozólag levelében jelezte, hogy Magyarország czimere: kettős kereszt. Az Anzsuk alatt került a magyar czimerbe az aranyliliom, mely családi szimbólumuk volt. Martell király trónkövetelő, Firenzén kétszáz aransarkantyús vitézzel való átvonultában vörös és ezüst keretben levő aranyliliomos czimert használt. A vörös és ezüst, illetve fehér színek a magyar czimer vágásainak állandó motívumai, melyek a magyar zászlón is föltalálhatók a XVI-ik századbeli Manasse-féle gyűjteményben. Ezen színek előfordulnak Kassa városa legrégebb czimerén is, melyet Nagy Lajos adott 1369-ben a kassaiaknak. A czimer két szalagja és aranyliliomai az Anzsuk czimeréből valók, a vörös és fehér szalag azonban a magyar nemzeti czimer színei. Az Árpád-házbeli királyok idejében, sőt még később is a csikoknak, vágásoknak és a halmoknak nagyobb jelentőségük, vagyis nemzeti vonatkozásuk nem volt. Werböczy István volt az első, aki a XVI-ik században a vágásoknak és halmoknak speciális magyar és nemzeti jellegű magyarázatát adja. A vörös mezőben levő négy fehér vágást ő nevezte el a

Duna, Tisza, Száva és Dráva után s a hármashalmot is ő jelezte Tátra, Mátra, Fáttra nevekkel. A czimertartó angyalok, mint újabb heraldikai czimer-elemek, sokáig nem voltak használatban. A XVI-ik századbéli cimereken tűnnek föl először, állandóan azonban csak Mária Terézia uralkodása óta alkalmazzák őket. A magyar nemzeti czimer fejlődésének utolsó és legnevezetesebb momentuma volt a szent korona fölvétele. A XVII. századig a szent korona egyetlen czimerünkben sem szerepel, mint államiságunk és nemzeti mivoltunk jelvénye. II. Mátyásnak 1612-ből való érmén találjuk először, innen kezdve már mindegyre gyakoribb az alkalmazása, míg végre, mint a magyar nemzeti czimer állandó és egyik legfőbb tartozéka, az újabb korban összes czimerjelvényeinkben méltó helyét foglalja el. (Budapesti Hírlap 1904. decz. 6. 337 szám).

4. Fejezet. A magyar zászló.

Hazánk zászlójára s illetőleg színeire nézve — mondja Áldassy Antal — épp úgy, mint czimerére nézve régibb törvényeink határozott intézkedést nem tartalmaznak. A bécsi „Képes Króniká“-ban több helyen a magyar sereg vörös zászló alatt harczol, melyen fekete karvaly-(turul-) madár képe látható. De ugyancsak a „Képes Króniká“-ban egy helyen vörös-fehér csikos zászló fordul elő. Nagy Lajos fegyverzetében szintén a vörös-fehér szín fordul elő. II. Endrének egy 1222. kelt okmányában a pecsét vörös-fehér-zöld selyemzsinoron függ. Ilyen színű zsinort még számos más hivatalos személyek által kiadott okmányon találunk, úgy a vegyes, mint a Habsburgházból származott királyok alatt. Magyarország színei gyanánt tehát a vörös-fehér-zöld szerepelt. . . Hogy a magyar zászló színei a czimer színeivel megegyeznek, az jele annak, hogy ez utóbbiból vétettek, mint már ezt Schwertner is megjegyezte volt (Statistik der Königreich Ungarn, II. 59—60). V. ö. Ivánfi Ede, A magyar birodalom cimerei és színei. Budapest, 1874. (Pallas-Lexicon, 12. kötet, 193 lap.

AZ „ÖRMÉNY MÚZEUM“

AZ ANTHROPOLOGUSOK SALZBURGI GYÜLÉSÉN.

Tömérdek nálunk a malomalatti politikus. De tudományoskodásunkban is van malomalattiság. Megtörténik, hogy élelmes skriblerek lefordítanak vagy közkeletű, vagy félig rejtett és elfelejtett dolgokat, s felczifrázzák nemzeti frázisok sallangjaival. Pajtáskodó riportererek addig hirtelik dicsőítve, míg végre is híres tudós lesz az illető hazafi, sőt még az akadémiába vagy egyetemi katedrába is bele talál kerülni. A klikk aztán biztosítja az efemer halhatatlanságot. Az általános tudomány pedig soha tudomást nem vesz az ilyen kupaktudósról.

Én, az én igénytelen koncepcióimat az illetékes külföldi szakforumok elé szoktam vinni, saját folyóiratomban és külföldi szaklapokban, vagy kongresszusok és más tudós gyűlések alkalmával. Teszem ezt főképp a magam okulása és ellenőrzése céljából. Aztán, hogy az arravaló gondolat mindjárt közbirtokká váljék. Továbbá, mert nálunk a nem bejegyzett cégek papírjait néha csak úgy fogadják el, ha külföldi zsiróval vannak ellátva. És néha csak így lehet hazai közügyeken lendíteni. Utolsó, de igazán utolsó indok az, hogy biztosítsam magam némileg a hazai kritika jóindulata ellen. Mert megesezt már velem, hogy számárságnak és svihákságnak deklarálták itthon némely eszmémet a tudomány nagy és kis trafikosai mindaddig, míg Virchow, Ranke stb. nem minősítették azt nagyon figyelemre méltónak vagy épen úttörőnek.

Az „Örmény Múzeum“ tervét azonban nem azért viszem a világtudomány első areopágjai elé, hogy megvédelmezsem a falusi ignorancia és arrogancia otromba gáncsai ellen. Ez az ügy olyan világos, hogy itthon az abban intézkedni hivatottak belátása nem fog semmi tekintélyi érvre szorulni. De a tervezett hazai intézmény hatása államközivé fog fejlődni, és ezért kívánatos, hogy feltétlenül közhitelű nemzetközi tudós forumok fémjelzése igazolja kultur-értéke valóságát.

Az „Armenia“ idei 5. füzetében közöltem azt az alaposan megokolt, memorandumszerű határozati javaslatomat, melyet az orientalisták algiri nemzetközi kongressz-

szusa elé terjesztettem, és a 7. füzetben beszámoltam arról a helyeslésről, melylyel tervünk ott találkozott. A külföld előtt legtekintélyesebb napilapunk a „Pester Lloyd“ idei száma tárczájában részletesen tárgyalta az ügyet.

Most augusztus végén két előkelő tudós testület, a német és a bécsi anthropologiai társaság tartották együtt közgyűlésöket Salzburgban, a kies fekvésű kellemes osztrák városban. A német anthropologusok gyűlései nemcsak nagyon tanulságosak szoktak lenni, hanem nagyon élvezetesek is. Különösen az ilyen alkalomkor rendezett népnépek igazán realis néprajzi szemlélet mellett valóban gyönyörű látványt nyújtanak; ehhez képest a mi úgynevezett népnépeleink többnyire valóságos karrikaturák.

Mint a három legelőkelőbb német anthropologiai társaságnak, a berlininek, bécsinek és müncheninek tudományos érdemek révén régóta választott levelező tagja, többször részt vettem azoknak gyűlésein. Salzburgba is el akartam menni; fel is volt véve a tárgysorozathoz két előadásom: a néhai József főherczeg érdemeiről a hazai néprajz terén, és: A hazai örményekről s a szamosújvári Örmény Múzeum-ról.

A német anthropologiai társaságokban gyakran foglalkoztak az örményekkel. A berlini társaság tárgyalásai közt jelentek meg pl. Belck és Lehmann jelentései nagyfontosságú örményországi tanulmányútjaikról, a bécsi közleményekben pedig egy örmény szaktudós nagyérdékű tanulmánya az örmény házról, melyet M. Gy. ismertetett az „Armenia“ előző évfolyamainak egyik füzetében. Fel akartam hívni a német anthropologusok figyelmét nagycélú kezdeményünkre, és személyesen megbeszélni az illetékesekkel az ügyet.

Nem mehettem el Salzburgba. Juliska leányomnak most lesz*) az esküvője dr. Wichmann György helsingforsi egyetemi tanárral, s aztán több évi tanulmányútra mennek a magyarral rokon népek közé. De elküldöttem a gyűlésre folyóiratomnak ez alkalomra kiadott ünnepi füzetét és a két előadásom magvát, határozati javaslatok alakjában.

*) Már megtörtént a nevezetes esküvő; a megkötött frigyhez szerencsét és boldogságot kíván a Szerk.

Az „Örmény Múzeum“-ra vonatkozóan ez volt a tartalma:

„Az örmények, kelet legelőkelőbb kultureleme, nyugaton is letelepedtek szórványosan. Legjelentősebb telepeik talán azok, melyeket az akkori erdélyi fejedelemségben, a magyar birodalom délkeleti országrészében alapítottak a XVII. század második felében. A magyar-örmények metropolisának Szamosújvárt (Armenopolis) tekintik. Ez volt székhelye egy örmény katolikus püspökségnek, melynek visszaállítása az örmények jogosult kívánsága. Itt volt még nem rég örmény gymnasium; ez állami főgymnasiummá vált, de az örmény nyelvet most is tanítják benne. A lakosság egy része itt maiglan örmény anyanyelvén beszél. Magyar-örmény szemle jelenik meg itt 20 év óta. Örmény intézmények állanak fenn. A város közügyeit itt örmények örmény szellemben intézik. Mindenek fölött pedig gazdag örmény-katolikus egyházmegye virul itten, s a hagyományos ősi örmény ritust ápolva és örmény nyelven dicsérve az Istent.

E városban Örmény Múzeum-ot alapítottunk. Mindenek előtt az örmény egyházmegye műemlékei és könyvkincsei s a város örmény levéltára és történeti ereklyéi egyesítettek benne. De magánbirtokból is az örmény kultur-élet nagyértékű emlékeit ajánlották fel már a múzeumnak. Tetemes alapítványok folytak be, állami segély is. A város alkalmas helyiséget bocsátott rendelkezésre. A siker minden biztosítéka megvan.

De a szamosújvári Örmény Múzeum nemcsak a magyar-örmények kulturkincseinek és hagyományainak akar kincses tára lenni. A világörménység kulturvagyonának gyűjtőhelyül van tervezve. Ezt a magascélú messzeható koncepcziót a legnagyobb rokonszenvvel üdvözölték az örmények iránytadó tényezői keleten úgy mint nyugaton. Nemzetközi tudományos areopagok is, mint az orientalisták kongresszusa Algirban tartózkodás nélkül helyeselték a nagyjelentőségű kulturvállalatot, és biztosították azt erkölcsi támogatásukról.

A bécsi és a német anthropologiai társaság eddig is jóakaróan előmozdították körükben az armenológiát.

Felkérem e társaságok nagyon tisztelt közös gyűlését, sziveskedjék határozatilag kimondani:

Tekintettel arra, hogy központi Örmény Múzeum megalkulása az emberről való általános tudomány számára is nagyjelentőségűvé válni ígérkezik, a gyűlés őszinte örömmel üdvözli a szamosújvári örmény múzeum alapítását, az intézménynek sikert és virulást kíván és biztosítja azt erkölcsi támogatásáról. — Kiváló tisztelettel Budapest 1905. VIII. 27. Dr. Herrmann Antal, a berlini, müncheni, bécsi anthropologiai társaságok levelező tagja, a szamosújvári Örmény Múzeum tiszteletbeli igazgatója.“

Az augusztus 31-én tartott közös nagygyűlésen dr. Ranke János, a híres anthropologus, a német anthropologiai társaság főtitkára, meleg ajánlással adta elé előterjesztéseimet az augusztus 31-én tartott összes ülésen. A jelenlevők élénk helyesléssel egyhangúlag elfogadták indítványaimat és elhatározták, hogy kinyomassanak a kongresszusi jelentésben. Az Örmény Múzeum ügye iránt érdeklődést keltett előterjesztésem. Sajnálták, hogy nem volt módomban az ügyet személyesen behatóbban előadni, és e sajnálkozásnak Ranke kifejezést is adott hozzám intézett értesítő levelében, melyben egyúttal köszönetet mond folyóiratomnak a kongresszusnak ajánlott ünnepi számáért és a kongresszusi tagok részére küldött egyéb dolgozataimért.

Ezzel ismét egy tudományos nagyhatalom ismerte el múzeumunk létjogát és szankcionálta nagy céljait. Ezek a helyeslések azonban egyúttal annál komolyabb és intenzívebb munkára köteleznek minket itthon: a kormányt, hogy valahára erősítse meg alapszabványainkat és segítse tovább is kezdeményünket; a hazai örménységet, hogy minél nyomatékosabban támogassák legdicsőségesebb, leghazafiasabb intézményöket; s végre a múzeum közvetlen intézőit, s a városi tényezőket, hogy fogjunk hozzá a tényleges szervező munkához. Ne hagyjuk elernyedni az erőket, — lelohadni a felbuzdulást, elsekélyesedni az ügyet. — Az első értekezlet évfordulójaig akármilyen szerény alakban meg kellene nyitnunk az Örmény Múzeumot.

Budapest, 1905. IX. 2.

DR. HERRMANN ANTAL.

ÖRMÉNYEK MÁRAMAROSBAN.

Dr. Herrmann Antaltól.

Gyakran megfordulok Máramaros-Szigeten. Kedves jó embereim vannak ottan. Kisebbik fiam az ottani jeles képzőben nyert tanítói oklevelet. Kisebbik leányom most is ott van az állami felsőbb leányiskola internátusában, az ország legkitünőbb nőnevelő intézetben. Részt veszek a helyi kulturmunkában. Jól ismerem ott a lokális viszonyokat. Szpecialis szaktanulmányokat is végeztem ottan.

Volt atkalmam puhatolódni az ottani örménység viszonyai iránt. Itt most összeállítok néhány személyi adatot. Remélem, hogy közelebről fontosabb történeti anyagot is közölhetek.

A hazában a XVIII. század vége felé Erdélyen kívül talán Máramaros-Szigeten volt a legjelentékenyebb örménység. A XIX. század első felében még nevezetes szerepek volt a város gazdasági és közéletében. A Hollósy (Korbuly) családnak több kiváló tagja volt. Híres ember volt a mult század közepe táján Pászákász Kristóf, kiről több jellemző adoma maradt fenn. A megyegyűléseken bátor, szókimondó volt. Egyszer széksértésért megbírságolták 50 frtig. Kivett 100 forintot és kijelentette, hogy ismételni fogja a sértést. Megfenyegették, hogy akkor 200 forintot fog fizetni. Erre az öreg eltett 50 frtot és így szólt: „Hát akkor nem mandam még egyszer, csak gandalom.“ — A Poncz családnak terjedt birtoka volt. Az Izamelléknek egy helyét most is Poncz-járónak nevezik.

A szabadságharcz után, a gazdasági és közéleti viszonyok változával fogyott és hanyatlott az örménység, mint másutt, úgy Szigeten is, és a helyét jórészt olyan elemek foglalták el, melyek úgy a magyarság, mint a kultura és a közgazdaság tekintetében nagy visszaesést jelentenek.

Az egykor viruló, híres szigeti örménységet ma már úgyszólván csak a róm. kath. temetőben találjuk. A díszes síremlékek hosszú sorain örmény nevek olvashatók. Néhánya pedig már olvashatatlan. Előkelő, elterjedt nemzetségek neve tiszter-huszsor is előfordul. E nevek közül feljegyeztem a következőket: Augusztovics, Bárány, Buzáth, Dondon, Ember, Fogolyán, Foith, Hollósy, Jakab, Jakobovics, Kapatán, Korbuly, Lukács, Máli, Markovics, Marosán, Novák, Páll, Petrovics, Teodorovics, Zachariás, Zeferovics. E családok közül többen egészen kihaltak. Néhánynak sarjai még élnek a városban és megyében.

A Máramaros-Szigeten és vidékén élő vagy innnen származó örmények közül egyelőre a következőket sorolom fel: Á g o s t o n Endre, takarékpénztári tiszt. (Raho); Gábor, aljegyző (Huszt); Gyula, gyógyszerész (Técső); József, gyógyszerész (Técső); Lajos, kereskedő (Huszt). E m b e r János, tanfelügyelő (Udvarhely), József, vasúti tiszt., József, hadbíró-örnagy (?), H o l l ó s y Géza, ujságíró

(Budapest), Karácsony István, megyei tisztviselő, Marosán Béla, gyógyszerész; Márton, kereskedő; Dr. Novák Károly, kincstári főorvos, (az örmény múzeum-egyesület választmányának tagja), Páll Manó, kereskedő; Petrovics Lajos, táblai bíró, járásbíró (Huszt); Teodorovics Antal, kereskedő (Huszt); János, gyógyszerész; Miklós, magánzó; Tódor, kereskedő; Zoltán, ügyvéd; Zeferovics Dániel, takarékpénztári tiszt., Zeffér István, vasúti tiszt., Lajos (Huszt). A hölgyek közül megemlítem ezeket: özv. Buzáthné, Antolovics gyógyszerész neje, néhai Jakab Péternek, az ügyvédi kamara nemrég meghalt elnökének özvegye, Buzáth leány; Szabó János ügyvéd négy leánya: Garlatiné (Visó), Kökényesdiné, Dr. Kún Béláné (Debreczen), Szilágyi Lászlóné s végül özv. Zeferovicsné. Bárány, kereskedő (Visó), Dondon (Tasnád), Dr. Hollósy István, szolgabíró (Csongrád), Jakabovics Miklós, kereskedő, Kincsesi Bogdán, főtrafikus, Petrovics Godofréd, pékmester, Piros Emil, városi tisztviselő, Szongott, városi végrehajtó, Szongott Jakab, takarékpénztári igazgató (Tasnád).

Hölgyek: Czobel Jánosné, özv. Ember Miskáné, Dr. Kornayné (Buzáth leány), Dr. Szabó Andrásné és Szabó Sándorné (Jakabovics leányok), Tóth Kálmánné (Teodorovics leány). A megyében még számos örmény család él; ezek fölött közelebbről fogok lustrumot tartani.

A megyében leledző, örmény vonatkozású, esetleg múzeumunkba illő tárgyakról kevés tudomást szerezhettem. Van adatom rá, hogy a Hollósy-család részéről örmény nyelvű könyvek kerültek a híres szigeti tudós, Szilágyi István birtokába. De ezeknek nem találtam nyomát sem a szigeti lyceum nagy közkönyvtárában, hová a Szilágyi könyveinek nagy része jutott, sem e nagy tudós kiváló fiánál, a Szilágyi István kórházi igazgatónál, a técsői kerület országos képviselőjénél.

A Máramorosmegyére vonatkozó irodalomban és a megyei múzeumban csak szórványos örmény adatokra találtam. De értekeztem e tárgyról a megyei közélet legkiválóbb vezéralakjával, a megye mindentudó élő krónikájával, az agg Várady Gáborral. Ő aztán kiadósabb nyomokra vezetett. Ha időm engedi, fel fogom dolgozni.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Argutinszky herczeg és az „Örmény Múzeum.” Az Örmény-Múzeum-Egyesület a következő levelet írta Argutinszky kerczeg-

hez: Főméltóságú Herczeg! Kegyelmes Urunk! A legmélyebb tisztelettel értesült egyesületünk Merza Gyula alelnökünk útján arról a kitüntető érdeklődésről, a melylyel Herczegséged a készülődő „Örmény Múzeum“ könyvtára gyarapítására 50 koronát adományozni kegyeskedett, továbbá arról a bennünket boldogító nemes elhatározásáról, hogy jövő évben minket, mint magyarhoni fajrokonait és az eddig már tényleg megtekinthető muzeumot Szamosújvárt fölkeresni szándékozik. A midőn nemes adományát hálás szívvel megköszönjük és mielőbbi látogatását lelkesedve várjuk, ajánljuk nagyhorderejű kulturális és örményjellegű intézményünket Herczegséged további jóindulatába és pártfogásába. — Hagyományainkban élő örmény vérségi üdvözléssel maradunk az Örmény-Múzeum-Egyesület nevében, Szamosújvár, 1905. aug. hó 30.

Mechitharisták Szamosújvárt czimű közleményünk élénk érdeklődést keltett kulturánk vezető tényezői s a hazai sajtó körében. A „Magyar Állam“ reprodukálta a cikket. A kulturminiszteriumban is figyelmet ébresztett a nagyfontosságú ügy iránt.

A pipaszárak királya. Mály István dr. birtokában körülbelöl egy öl hosszú, hüvelyknyi vastagságú nevezetes pipaszár van, melyen egyetlen egy göcs sem látható s melynek neméppen érdekeltlen a története. — Ugyanis Pfennigsdorf Antal orvos és szülészeti tanárnak Kolozsvárt volt egy fogadott fia, Pfennigsdorf Sándor, ki a szabadságharc alatt Görgei Arthur mellett szánységédként működött. Egy csatában Görgei katonái a szétvert ellenség táborát elfoglalván, az ellenséges fővezér sátrában találták az itt szóban forgó nyilegyenes és semmi mellékágakkal nem birt gyönyörű meggyfaszárt. — Ezt a győzelmes magyar sereg fővezérének, Görgeinek vitte diadaljelvényül, melyet viszont Görgei később szenvedélyesen dohányzó adjutánsának, Pfennigsdorf-nak ajándékozta emlékül — A Pfennigsdorf-családnak Kolozsvárt Mály István dr. volt a házi orvosa és bizalmasa s Pfennigsdorf Sándor halála után a nevelő szülők Mály dr.-nak ajándékozták a szép emléktárgyat. Ezért a pompás növésű, ritka hosszúságú meggyfából készült remek pipaszárért Kováts Péter kolozsvári esztergályos évek előtt kerek 100 pengő forintot ajánlott. Most azonban ez a történeti vonatkozású ereklye, mely valóságos unikum, Mály dr. elhatározásából annak idején az „Örmény Múzeum“ tulajdonába fog átmenni. Addig is kívánjuk, hogy sok füstöt eregessen belőle 75-ik születésnapja tiszteletére.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Irtozat Baku városában. Vér, tűz, füst . . . Egész Baku vérfürdővé változott. Az európai ügynökségek ezeket táviratozzák:

Az örmények és tatárok között valóságos háború ütött ki. A kaukázusi örmények krónikájának egyik szomorú lapja nyílt meg ma, melyet számtalan áldozat vére veresre fest.

Szeptember 6-án a felbujtogatott tatárok azon ürügy alatt, hogy egy örmény munkás megsértett(?) egy tatárt, — fegyverrel reá támadnak az örményekre és tüzelni kezdenek. Erre a felbőszült örménység is fegyvert ragad kezébe. Rövid idő múlva a muzulmánok mind lábon vannak, kikhez csatlakoznak sokan még a környékből is. Az örmények a kormánytól segítséget kérnek; de a szegély késik. A harc „pan-islam“-i színezetet vesz: „Pusztuljanak a geávour-ok, éljen a konstantinápolyi kalifa” — kiáltják a tatárok, kik a helyett, hogy meghátrálnának a későn érkezett katonaság elől, megróhanják a templomokat és azon épületeket; a hova százával menekültek az örmények. A tatár felgyújtja ezt az épületet, a másikat lerontja. Új csapatokat hívnak Tiflisből, Susiból és a környékből. Az irtozat terjed a város többi részeibe is; azután felgyújtják a tatárok a naftaforrások központját is. Most 15.000 munkás munkátlanná lett, ezek is bele vegyülnek a veszekedésbe. Erre iszonyú csata foly a keresztények az islamhívők között. A gyártulajdonosok, valamint az idegen lakosok távirat útján kérnek biztonságot Szent-Pétervárról. És a csár „kegyeskedett“ távirattal meghagyni Voroncov Daskov-nak, hogy a legszigorúbb eszközök felhasználása mellett igyekezzék a rendet helyreállítani, biztosítsa a „keresztények“ életét és vagyonát, büntesse a gyujtogatokat és rombolókat, legyenek azok akár muzulmánok, vagy más nemzetbeliek. . . De a „kegyes“ rendelet vétele óta elmúlt 4—5 nap . . . és a rend még sem állott helyre. Nagy az irtozat. Folytonosan nappal úgy, mint éjjel ropog a fegyver és a revolver. Tele van a város vérrrel és holttestekkel. Ép ház vagy bolt egy se maradt. A naftabányák is — a dühös szél kegyelméből — egyik a másik után hamvad el.

Az áldozatok számát egyik oldalon sem lehet biztosan megállapítani; ha azt mondjuk, hogy ezer személy vesztette el életét, még ez a szám felel meg leginkább a valóságnak. Elpusztult az erőd és több más kormány-épület. A raktárakban a nafta mind elégett: ezekben 30 millió but nafta volt (1 but = 15 kilogrammal.) A pénzbeli veszteség a „Novoe Vremia“ szerint 180 millió rubel. Legtöbbet vesztettek ezek a társaságok: Nobel (orosz társ.), a káspi és feketetengeri társaság és Mánfásef (örmény) és más jelentékeny társaság. . .

Egy szóval „pánizlám“-i irtozat uralkodik mindenfelé. Némely lap azt mondja, hogy az orosz, másik, hogy a török kormány bujtogatta a tatárokat az örmények ellen. . . Egy hitelt érdemlő forrás pedig azt mondja, hogy ha a rend 48 óra alatt helyre nem áll, akkor az ezután érkező csapatok csak holttesteken, romhalmazon, vér és hamú felett fognak — járkálni. A menekülők száma megszámlálhatlan: egyik a vidékre, másik az erdőbe menekszik. . . Mindenütt csak vér, tűz és hamú. . . Sz. K.

A kaukázusi zavargások elnyomására két hadtestet mozgósítottak. Rigában forradalmárok behatoltak a fogházba, az öröket bombákkal megölték és az ottlevő politikai elítélteket kiszabadították. Tegnapelőtt éjjel ezen a héten már a harmadik rendőrt gyilkolták meg. Bakuból jelentik: Egy kongresszus, a melyre örmények és tatárok küldtek képviselőket a béke helyreállítása czéljából, elvbén elhatározta, hogy októberben egy általános kaukázusi kongresszust hívnak egybe, a melyen az örmények és tatárok közötti ellenségeskedések okait megbeszéljük. Elhatározták, hogy a lakosság élet- és vagyonbiztonsága érdekében komoly intézkedéseket sürgetnek a kormánynál és kölesönös anyagi felelősséget állapítanak meg az örmények és tatárok között az 1906 januárig előforduló megszárlások és fosztogatások eseteire. Az anyagi kárt a megölték és megsebesítettek családjainak megtérítik. Tíz muzulmán és tíz örmény milliókra menő vagyonukkal álltak jót az egyezmény pontos megtartásáért. Az egyezmény október 14-én lép hatályba.

Hogyan tehetjük a halott emlékét halhatatlanná? Nubár Pál basa elhalt fiának emlékére Cairóban iskolát állított fel.

Az iskola ezt a nevet viseli: „Nubár-féle örmény kereskedelmi iskola.“

Habár ez az iskola nemzeti intézmény, mégis be vesznek abba idegeneket is; azonban az alapító szándékához képest az igazgatóság gondoskodik arról, hogy a nem-örmények száma a tanuló ifjúságnak csak egynegyedét képezze.

Ebben az iskolában az örmény, arab, angol és francia nyelv tanulása kötelező; a nem-örményekre nézve az örmény nyelv csak önkényes.

A felügyeletet az alapító és származékai gyakorolják, kikhez járul még az örmény nemesi osztályból választott négy tag.

Tanszégyt és benlakást csakis örményeknek adnak.

Bár többen követnék a hazai örmények közül is „Boghosz pásá“ (Pál basa) szép példáját! Itt van a Verzár-féle szobor-ügy — hogy a többit mellőzzem! — és az „Örmény Múzeum“ Mind a kettőt hamarosan meg kell csinálnunk. Adakozzék tehát minden vagyonos örmény ezen hazai czelokra . . . és akkor nemcsak előmozdított két nemes czélt, de sőt megörökítette kedves halottjának emlékét is. És van-e közöttünk valaki, kinek bár egy-két kedves halottja: (apja, anyja, fia, leánya . . .) ne volna?

Sz. K.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosúvjárt, Todorán Endre „AURORA“ könyvnyomdája.
